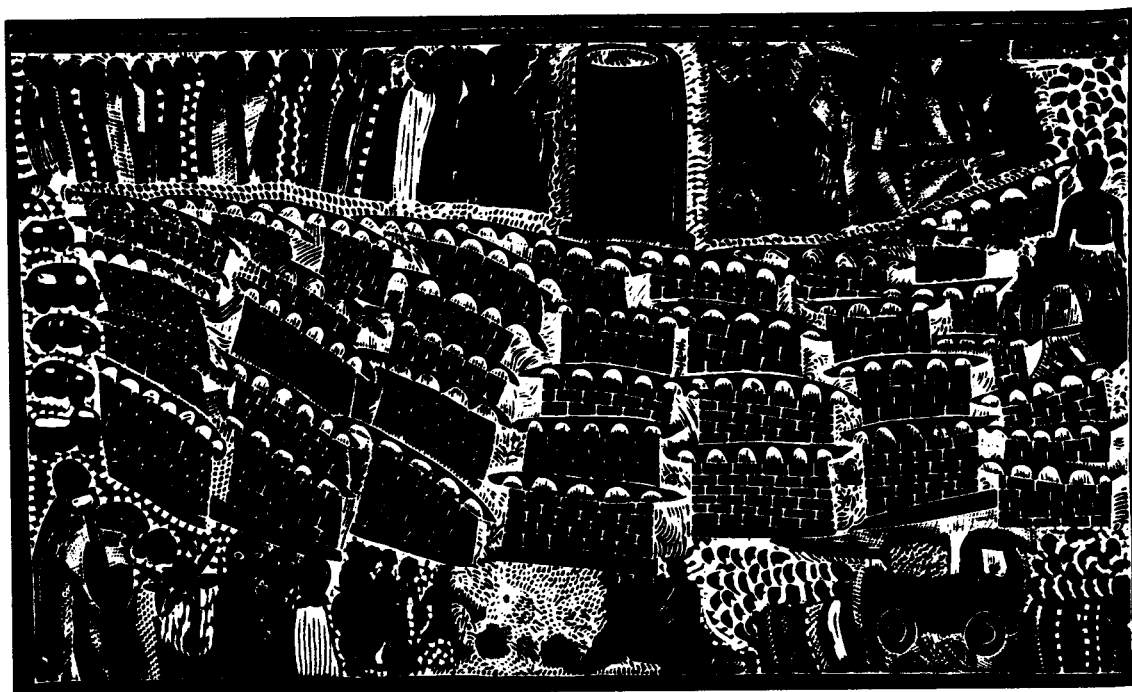
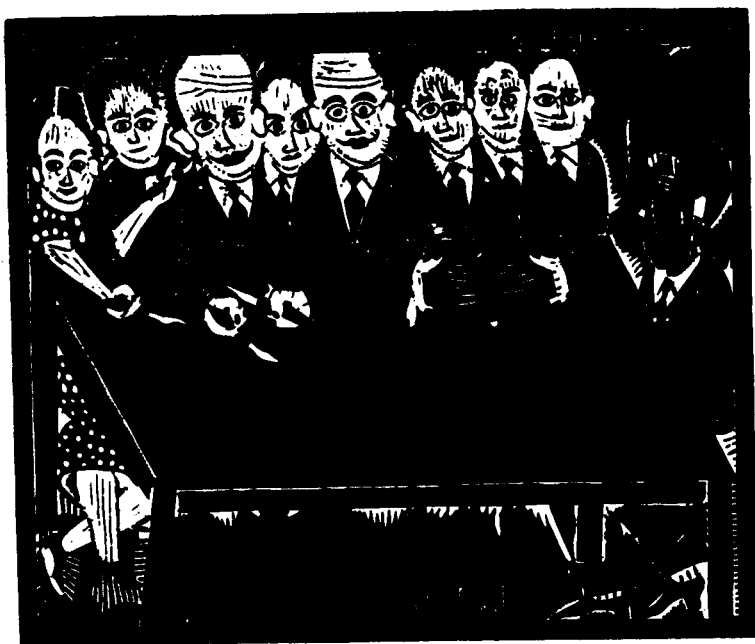

Σάββα Μιχαήλ, *Μορφές του Μεσσιανικού*,
Αθήνα, εκδ. Άγρα, 1999, σ. 425

Αυτό το βιβλίο είναι εντυπωσιακό, τόσο λόγω του πλούτου της ευρυμάθειας του όσο και λόγω της πρωτοτυπίας των αναλύσεών του. Πρόκειται για μια συλλογή άρθρων, διαλέξεων και δοκιμίων, από το Ταλμούδ μέχρι τον Ερνστ Μπλοχ, από τη Βίβλο μέχρι τον Βάλτερ Μπένγιαμιν, από τον Σπινόζα μέχρι τον Πρίμο Λέβι και από τον Πίνδαρο μέχρι τον Πάουλ Τσέλαν, διατρέχοντας τους Ελληνο-Εβραίους κάπως ξεχασμένους διανοούμενους όπως ο Γιωσέφ Ελιγιά και ο Τζούλιο Καϊμη. Το νήμα που διαπερνά το σύνολο του έργου είναι ο δεσμός —σε μια διαρκή ένταση μεταξύ Αθήνας και Ιερουσαλήμ— που συνδέει τον εβραϊκό μεσσιανισμό με την Αρχή της Ελπίδας των σύγχρονων επαναστατικών ουτοπιών.

Ο συγγραφέας, φιλόσοφος και κριτικός της λογοτεχνίας, Εβραίος και Έλληνας, μαρξιστής και εβραϊστής, βλέπει στο λαϊκό εβραϊκό θρύλο του «Ντιμπούκ» το άτομο που κατέχεται από δύο ξεχωριστές ψυχές, το διασπασμένο ον που ζει «μεταξύ δύο κόσμων» (αυτός είναι ο υπότιτλος του περιφημου έργου *Ο Ντιμπούκ* του γίντις συγγραφέα Άνσκι), την πιο εντυπωσιακή αλληγορία της σύγχρονης εβραϊκής κατάστασης. Ο Εβραίος στις σύγχρονες κοινωνίες είναι πάντα ένα ον πολλαπλών ταυτοτήτων, πολλαπλών ονομάτων, εντός και εκτός, εγκλει-

σμένο και αποκλεισμένο, σύγχρονο και μη-σύγχρονο. Και είναι αυτή ακριβώς η αμφιθυμία που προκαλεί το μίσος του σύγχρονου αντισημιτισμού, που ο Σ.Μ. —ακολουθώντας τον Ετιέν Μπαλιμπάρ— αναζητά τις ρίζες του στα *Estatutos de Limpieza de Sangre*, που εγκαθιδρύθηκαν στην Ισπανία το 1449, κατά την πρώτη δίωξη, στο όνομα της «καθαρότητας της φυλής και του αίματος» των Εβραίων μαράνων που ασπάστηκαν το χριστιανισμό.

Σύμφωνα με το συγγραφέα, το πιο σημαντικό στοιχείο —και το πιο ανατρεπτικό— που έχει φέρει ο ιουδαϊσμός στον πολιτισμό είναι η ιδέα της μεσσιανικής ρήξης του ιστορικού κύκλου, η αντίθεση στη μυθική αρχή της αιώνιας επιστροφής του Ίδιου. Το βιβλικό και ταλμουδικό όραμα ενός κόσμου που έρχεται (ολαμ-α-μπα), η μεσσιανική υπόσχεση ενός Μεγάλου Ιωβηλαίου, ενός Σαββάτου των Σαββάτων, μιας εποχής Ελευθερίας, δεν αναφέρεται σε ένα υπερβατικό επέκεινα, αλλά σε μια ιστορική σωτηρία. Ο ιστορικός χρόνος στη Βίβλο είναι ανοιχτός, μη ολοκληρωμένος, αποκαλύπτει αυτό που ο Ερνστ Μπλοχ θα αποκαλέσει το Μη-υπάρχον-ακόμα.

Για τον Βάλτερ Μπένγιαμιν ο κόσμος του σύγχρονου καπιταλισμού αντιπροσωπεύει την επάνοδο του μυθικού σύμπαντος και ιδιαίτερα του Μύθου των Μύθων: της

αιώνιας επιστροφής με τη μορφή του εμπορεύματος. Σύμφωνα με το συγγραφέα, ο Μπένγιαμιν έχει μεταφράσει, ιδιαίτερα στις *Θέσεις του 1940*, τον εβραϊκό μεσσιανισμό στη «γλώσσα» του μαρξισμού, το μεσσιανικό περιεχόμενο της θεολογίας στον ιστορικό υλισμό — πράγμα που του επέτρεψε να διευρύνει τον ορίζοντα της επαναστατικής ουτοπίας, βγάζοντάς τον από τη φυλακή όπου τον είχαν κλείσει οι διάφορες γραφειοκρατικές «ορθοδοξίες».

Παρά τις προφανείς διαφορές, ο Μπλοχ και ο Μπένγιαμιν, αυτοί οι δυο επιφανείς αντιπρόσωποι της εβραϊκής διανόησης της κεντρικής Ευρώπης, είναι πολύ συγγενείς μέσα από την προσήλωσή τους στη μεσσιανική κληρονομία. Από τον πρώτο δανείστηκε ο δεύτερος την έννοια — που πρότεινε ο Ωριγένης — της «αποκατάστασης», για να προσδιορίσει τη βούληση σωτηρίας όλης της ιστορίας των καταπιεσμένων και την ουτοπία μιας συμφιλίωσης με τη φύση. Και οι δυο τους δεν αναζητούν, όπως τονίζει ο συγγραφέας, να «εκκοσμικεύσουν» το μεσσιανισμό, αλλά μάλλον να

τον στήσουν στα πόδια του, να τον πραγματώσουν. Πέραν του μύθου και της λαθιμένης του εναλλακτικής προοπτικής, της εκκοσμίκευσης, αυτοί προσβλέπουν σ' ένα άλμα στο βασίλειο της Ελευθερίας.

Οι τελευταίες ενότητες του βιβλίου είναι αφιερωμένες στον ποιητή Πάουλ Τσέλαν, επιζηήσαντα του Άουσβιτς, του οποίου το έργο ερμηνεύει το αίσθημα ενός κόσμου χωρίς θεό, όπου ο μόνος δυνατός θεός είναι ένας ουτοπικός θεός, ένας θεός - που πρόκειται - να έρθει, σύμφωνα με μία από τις πιθανές ερμηνείες του τετραγράμματος *Ehyé asher Ehyé* (και όχι *Jehova*) «θα είμαι αυτός που θα είμαι».

Μπορεί να αντιμετωπίζουμε με σκεπτικισμό τη μια ή την άλλη ερμηνεία που προτείνεται από τον Σ.Μ., ιδιαίτερα την απόπειρά του να εντάξει στο μεσσιανικό ρεύμα ορισμένους Έλληνες συγγραφείς και ποιητές, Εβραίους ή μη-Εβραίους — όμως δεν μπορούμε να αρνηθούμε τη ζωντάνια, την ευφυΐα και τη συνοχή αυτής της συλλογής.

Michael Löwy